

УДК 811.161.2'374'282.2(477.43/.44)

Наталя Коваленко
Кам'янець-Подільський

ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ ОПИС ФРАЗЕМ ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРОК

Lexicographic Description of Phrasems of Western Polissian Dialects

У продовж останніх десятиріч, незважаючи на труднощі, пов'язані зі збиранням діалектного матеріалу, опрацюванням та апробацією методів їхнього дослідження, фраземіку українських діалектів почали вивчати досить інтенсивно. Одним із важливих завдань сучасної української діалектології залишається робота над укладанням словників фраземіки окремих українських говорів.

Цінний фраземний матеріал було зафіксовано у словниках діалектної лексики деяких говорів, опубліковано матеріали до словників фразем середньополіських говірок [Грищенко 1975], східноподільських [Доленко 1975], буковинських [Бабич 1975], слобожанських [Юрченко 1975; Івченко 1993], східнослобожанських і степових [Ужченко 1993]. Вагомим доробком є публікація регіональних словників, до складу яких увійшли власне діалектні фраземи і такі, що функціонують у сучасній українській літературній мові, — “Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини” Н. Вархол, А. Івченка [Вархол, Івченко 1990], “Словник стійких народних порівнянь” О. Юрченка, А. Івченка [Юрченко, Івченко 1993], “Фразеологічний словник говірок Нижньої

Наддніпрянщини” В. Чабаненка [Чабаненко 2001], “Сказав як два зв’язав: Народні вислови та загадки із західного Полісся і західної частини Волині” Г. Аркушина [Аркушин 2003].

Мета “Фразеологічного словника говірок Західного Поділля” — зафіксувати розмаїття фраземного складу західноподільських говірок (загальноукраїнські та вузьколокальні фраземи) з усіма наявними варіантами (фонетичними, морфологічними, лексичними). Сьогодні актуальним для діалектологічних студій є опис усього мовленнєвого пласту, отже, досліджуючи фраземіку західноподільських говірок, ми намагалися найповніше подати не тільки фраземні явища, а й їхні літературні відповідники.

У Словнику подано близько 5000 тисяч фразем (разом із варіантами), які зафіксовані протягом 1993–2002 років у 32 населених пунктах Західного Поділля. Деякі обстежені населені пункти входять до мережі “Атласу української мови” (с. Врублівці Кам’янець-Подільського р-ну, с. Зеленче і с. Рахнівка Дунаєвського р-ну, с. Іванківці та с. Лісоводи Городоцького р-ну Хмельницької обл., с. Іванків Борщівського р-ну Тернопільської обл.), один — до мережі “Загальнослов’янського лінгвістичного атласу” (с. Іванківці Городоцького р-ну Хмельницької обл.).

Структура Словника така: вступна стаття, список скорочень назв населених пунктів та інформаторів, словникові статті.

Словникові статті розміщено за алфавітом буквених знаків заголовних слів — переважно іменникових компонентів фразем. Словникова стаття має таку будову: 1) заголовне слово; 2) фраземи з усіма варіантами, поданими через скісну риску, та синоніми, подані через крапку з комою; 3) скорочена назва населеного пункту, де зафіксовано фразему; 4) значення. Тлумачення фразем подано за першим іменником у Н.в. однини.

Фонетична транскрипція фразем та чітка паспортизація дають змогу зробити висновок про мовленнєві особливості й ареальне поширення фразеологічних одиниць, а також здійснити їх порівняльний аналіз з іншими українськими говорами, говорами інших слов’янських мов, а також літературними мовами.

Матеріали до Словника засвідчують, що в говірках Західного Поділля, як і в інших українських говорах, значне місце посідають загальноукраїнські фраземи, у яких виразно відображене народне вміння спостерігати і виявляти найсуттєвіше.

Західноподільські говірки вирізняються характерними фонетичними, морфологічними та лексичними ознаками. Зокрема виявлено:

фонетичні особливості: протетичний [в] перед [о] — *ʼвочʼі: ʼтʼілʼки ʼвочʼі лиʼшилисʼа* (Кс); *волʼійа — неʼмати волʼійу ʼ голоʼвʼі* (Ів, Рх); [й] перед [е] — *йедно: йедно лиʼшилосʼа шо шʼкʼіра і кʼістʼки* (Мн); нерозрізнення [о] і [у] в ненаголошеній позиції (сильне укання), часто повне заступлення ненаголошеного [о] звуком [у]: *неʼхваʼтайе кʼлепки ʼ голоʼвʼусах* (Пл); епентетичний [л] після губних [б], [п], [в] на місці [й]: *здоʼроʼлʼа нʼід ірʼвати* (Кр); [н] замість [м] на місці [й]: *лиʼшитисʼа ʼпамнʼати ʼ голоʼвʼі* (КК); морфологічна — уживання дієслів II дієвідміни 3-ої особи однини теперішнього часу як із кінцевим приголосним [т] (*кʼлонит, ходит*), так і без нього (*кʼлоне, ʼвореʼ*).

Поряд із літературними фраземами функціонують й ареальні з компонентами-регіоналізмами, напр.: *нʼіти ʼ Збруч* (Кр), *неʼ доʼйіхаʼ до Хмиʼлʼниці кого* (Кт), *йак воʼди ʼ писок набʼрати* (Вр, Др, Зн, Крм, Крч, Лс, МО, Цк, Шд), *сʼтати тиʼролʼойу* (Крч), *ʼтоʼуста йак баʼріла* (Крм).

“Фразеологічний словник говірок Західного Поділля” сприятиме подальшій активізації досліджень у межах українського і загальнословʼянського мовних континуумів.

Подаємо фрагмент словника (літери А, Б, В).

АЛІК: алʼік з водоʼкачки (Злч) ‘дурний’.

АРЕШТАНТ: наговоʼрити три ʼбочки ариʼшʼтанʼтʼіʼ / ~ сʼім ʼбочок ариʼшʼтанʼтʼіʼ *див.* БОЧКА.

БАБА: вʼітклаʼдати нʼіби ʼбаба сир наʼзаʼўтра (Мн) / вʼітклаʼдати йак ʼбаба сир (КК) ‘не виконувати обіцянки, зволікати’.

лʼіпити сʼнʼігоʼву ʼбабу лʼітом (Зн) / ~ ʼ лʼітʼі. (Крм) ‘безцільно мріяти’.

БАГАТИР: сʼтати багатиʼром (Чр) ‘заможно жити’.

БАГАТСТВО: поʼпасти ʼ баʼгацтво (Мк); купатиʼсʼа ʼ баʼгацтвʼі (Кд) ‘заможно жити’.

БАГЛАЇ: баглаʼїи ʼбити (См) ‘ледарювати’.

БАГНО: облиʼвати багʼном кого (Кс) ‘неславити когось’.

БАДИНЯ: ʼвибулʼіʼ йак бадинʼа (КК) ‘схуднути’.

БАДИЛИНА: худіиʼ йак бадилʼина (Дн) ‘дуже худий’.

БАЖАННЯ: горʼіти баʼжанʼам (Кс) ‘дуже хотіти чогось’.

БАЗАР: цеʼреʼмоніʼтиʼсʼа йак Горʼпина на базарʼі *див.* ГОРПИНА.

БАЗНИК: поʼсинʼіʼ йак базʼник (бузина) (Крм) ‘змерзнути’.

пʼіти базниʼками (Кт) ‘не дотримуватись норм суспільної поведінки’.

БАЙДИ: ʼбаїди ʼбити (Лс) ‘ледарювати’.

БАЙДИКИ: ʼбаїдиʼки ʼбити (Вр, Зн, Зр, Кд, Крв, Крч, Кс, Мк, МО, Пл, Цк, Шд) ‘ледарювати’.

БАЙСТРЮК: ўмножила байструка (Крв) 'народити'.

БАКИ: забивати баки кому 1) (КК, Крч, Кс, СУ) 'обманювати'; 2) (Гр, МО, Нг) 'улещувати когось'.

баки забило (Вр, Кт) 'знепритомніти'.

БАЛАНДА: баланду точити (Нг) 'базікати'.

БАЛУХИ: витр'ішчи'ти балухи 1) (Крв) 'дивитися'; 2) (Івн, Лс, СУ) 'дивуватися'.

виплакати балухи (Крв) 'подовгу і часто плакати'.

лупати балухами (Зн); витр'ішчи'ти балухи йак к'іт на глин'і (Зн) 'розгубитися'.

виплакати балухи (Крв) 'плакати'.

БАЛЯНДРАСИ: плести бал'андраси (Крч, Кс, МО) / плес'кати ~ (Км) 'говорити дурниці'.

БАМБУЛЯ: прояснілос'а ў бамбул'і кому (Кс) 'порозумнішати'.

БАНДЕЛЮХИ: плес'те банде'л'ухи (Крм) / ~ банде'л'уки (МК); гнути банде'л'уки (Км) 'говорити дурниці'.

БАНТИ: класти зуби на банти; в'іш'ети зуби ў банта див. ЗУБ.

БАНТІК: складати губи бант'іком див. ГУБА.

БАНЬКИ: витр'ішчи'ти бан'ки (Др, Злч, КК, Шд) / вилупи'ти ~ (Вр) 'дивитися, широко відкривши очі, дивуватися'.

тіл'ко бан'ки с'в'іт'ац'а (Шд) 'дуже худий'.

БАНЯК: бан'ак закласти кому (Рх) 'почати сваритися'.

кидати'с'а бан'а'ками (Кд) 'сваритися'.

скис йак молоко ў бан'а'ку див. МОЛОКО.

БАРАБОЛЯ: дурний йак бара'бол'а (Нг, Пл) 'дурний'.

БАРАН: ди'вити'с'а йак ба'ран на но^(в)в'і во'рота (Крв, Кс, Кт, Нг) / ~ на зор'і (Схк) 'розгубитися'.

ўпертий йак ба'ран (Злч, МК) / слун'аний ~ (КК) 'дуже впертий'.

витр'ішчи'ти'с'а йак ба'ран на но'в'і во'рота (Кд, Пл) / ди'вити'с'а ~ (Зл, Крм, Крч, Мк, МО, Рх, Шд); ди'вити'с'а йак ба'ран ў 'б'ібл'ійу (Зр) 'дивитися, широко відкривши очі, дивуватися'.

вилупити 'оч'і йак за'р'ізаний ба'ран див. ОКО.

дурний йак ба'ран (Крв) 'дурний'.

БАРВИ: мал'увати рожеві барви (Зр) 'безцільно мріяти'.

БАРІЛА: тоўста йак бар'іла (Крм) 'гладка'.

БАТЬКО: л'істи поне'ред бат'ка ў пекло (Крч, Лс, МО, Рх, Шд) / л'істи пер'ед ~ (Зр, Кд, Крв); по'пере'ду бат'ка ў пекло л'із'ти (Км) 'поспішати'.

БЕЗУМ: заішоў в ум безум див. УМ.

БЕРЕГ: опустити'с'а йак бере'г ў болото (Лс); пус'тити'с'а бере'га (Вн, Зл, Злн, Кд, Км, Крм, Крч, Кс, Пл) / ~ бере'гом (Мк) 'порушувати загальноприйняті норми суспільної поведінки'.

моў'риба на бере'з'і див. РИБА.

вііти з бере'г'іў (Кс) 'бути дуже гладким'.

БИК: грубий йак бик (СУ) 'дуже гладкий'.

сил'ний йак бик (Крм) 'дуже сильний'.

ўп'рамії йак бик (Цк) 'дуже впертий'.

лап'ати би^ека за роги (Зн, МО); б'рати би^ека за рога (Пл) / ~роги (Гр) 'ризикувати'.

БИНДА: худа йак бинда (Зн) 'дуже худа'.

БИТИ: бити шалки о палки (КК) 'базікати, дуже багато говорити'.

БІБЛІЯ: ди^евити^с'а йак ба'ран ў б'ібл'ійу *див.* БАРАН.

БІДА: заробити йак б'іда ў та'тара (СУ) 'мало заробити'.

б'іда ўч'іпилас'а (МК); зазнати б'іди (Крм, Рх, Цк) / нате^нрп'іти^с'а ~ (МК) / наб'рати^с' ~ (Дн); б'іда за б'ідом / б'ідойу 'ходи'т (Крв); б'іда б'іду три^емає (Крв); з б'ідойу йак з р'іднойу 'мамо^(с)йу (Крв); попасти ў б'іду (Гр, СУ); не^н ви^елази^{ти} з б'іди йак 'кам'ін' з воли (КК); гне б'іду (Кт) 'бідувати'.

наробити б'іди (МК, Рх, Цк); б'іди наро'бити таї писок ў'мити (Шд) 'нашкодити'.

попасти ў б'іду (Кс, Мк, МО) / пот'рапи^{ти} ~ (Кс) 'почати бідувати'.

БІДИТИ: т'ашко б'ідити (Кт) 'бідувати'.

БІДНИЙ: наб'рати^с'а йак б'ідний ў 'торбу (Крм) 'напитися'.

наб'рати йак б'ідний ў 'торбу (Км, Лс, Пл) / заробити ~ (Дн) 'мало заробити'.

БІК: к'лонит' на б'ік *кого* (Мк) 'хотіти спати'.

ви^евр'тати 'боки (Зн) / ви^егр'івати ~ (Вр, Нг); 'боки розми^енати (Схк) / ~ ви^ележувати (Зр, КК) 'лежати'.

ви^егр'івати 'боки (Вн, Нг) 'спати'.

'боки викласти / ~ обк'ласти (СУ) 'наїстися'.

боки позападали *кому* (Кс) 'голодний'.

рознесло на ўс'і 'боки *кого* (Крч) 'поглядшати'.

'бути 'битим зо ўс'іх бо^к'іў (Кд) 'мати досвід'.

БІЛКА: накру'тити^с'а йак б'ілка ў 'коле^с'і (Зн) 'наробитися'.

БІС: по'путаў б'іс *кого* (Кд) 'допустити помилки в житті'.

БІСИКИ: б'ісики пускати *кому* (Пл) 'залицятися'.

БЛЕКОТА: мо'лоти н'іби бле^к'о'ти об'їєсти^с'а (Пл) 'говорити дурницю'.

БЛОХА на'ду^с'а йак на б'лохи (Крв); ви^емахувати^с'а йак бло^х'а на мотоцикл'і (Дн) 'виявляти незадоволення'.

БОВДУР: нали^езати^с'а йак 'боўдур (Крч) 'напитися'.

на'ду^с'а і 'ходить' йак 'боўдур (СУ) 'виявляти незадоволення'.

БОГ: 'розум Бог в'ідби^е'рає у *кого* *див.* РОЗУМ.

зми'лува^с'а Бог над 'раком (Крв); зми'лува^с'а Бог (СУ); спа'дати до Бога (Км) 'зми'лосердитися'.

Бог 'розуму по'жалуваў (Шд) 'про дурного'.

уро'зумиў Бог (Гр) 'порозумнішати'.

'Бога за 'ноги злап'ати (Злч) / ~ схо'пити (Зн) 'чванитися'.

гн'івати 'Бога (Крм) 'не дотримуватися норм суспільної поведінки'.

'мати 'Бога ў душ'і (Др, КК, Крм, Крч, Мк, МО, Рх) / ~ ў жи'тти (Шд) ~ ў 'луз'і (Злч) / ~ ў жи'во'т'і (Крв) / ~ ў 'серц'і (Крв, См); 'жити з 'Богом

(Крв, См, СУ, Цк); **в'іри'ти ў'Бога** (Дн) 'бути милосердним; дотримуватися норм суспільної поведінки'.

покл'асти'с' на 'Бога (Дн) 'сподіватися на краще'.

при'н'ати 'Бога ў 'серце (Км); **при'їн'ати 'Бога ў 'серце** (КК); **при'їн'ати 'Бога ў 'душу** (Кт); **зве'рнути'с'а до 'Бога** (КК) 'охреститися'.

'жити йак ў 'Бога за две'рима (Гр, Злч, Кс, МО, Цк) / ~ за 'пазухою (Дн, Злн, Зн, Кд, КК, Км, Крч, Кс, Нг, Пл, ПХ, СУ) / ~ за 'пазухоў (Зл, Злч, Мн) / ~ за 'пазухом (Крв) / ~ за пле'чима (Рх); **си'єдит йак ў 'Бога за две'рима** (КК); **ўп'і'мати 'Бога за 'ноги** (КК) 'жити шасливо, заможно'.

с'лава 'Богу на с'в'іг поїа'виўса (Вр); **по'с'лаў Бог** (Крв) 'народитися'.

в'ід:ати Богов'і 'душу (Гр, Дн, Кс) / ~ **'Богу 'душу** (Івн, Крв, Кс, Нг); **от'лат' 'Богу 'душу** (Івн, Нг, ПХ) / ~ **'Богови 'душу** (Др, СУ) / ~ **'Бого'в'і 'душу** (Пл); **'Богови дух в'ід:ати** (Вр) 'померти'.

в'ід:ати 'душу 'Богови *див.* ДУША.

н'і 'Богови с'в'ічка / н'і 'чортов'і коче'р'га (Нг) 'про безхарактерну людину'.

даї 'Боже 'памйати (СУ) 'не пам'ятати'.

БОЖЕ: **подати на 'Боже** (Вн, Др, Зн, Крв, Крм, Крч, Мк) / **'дати** ~ (Гр) 'зми-лосердитися'.

БОЗЯ: **п'іти до 'Боз'і** (Ів, Км) 'померти'.

БОЛОТО: **с'м'і'їец'а т'р'іс'ц'а з бо'лота** *див.* ТРІСЦЯ.

топ'тати ў бо'лото кого (Кс); **обли'євати бо'лотом кого** (Гр, Др, Лс, МО, Нг, ПХ, Цк) / **обл'ити** ~ (Км); **об'і'л'єти** ~ *ко'гос'* (Мн); **об'і'л'ати бо'лотом з н'іг до голо'ви кого** (Кд); **з'м'і'шати з бо'лотом кого** (Вн, Нг); **ў бо'лоті 'вивал'ати кого** (МК) 'неславити когось'.

м'ісити бо'лото (КК) 'тупцювати на місці'.

БОМКИ: **'бомки 'бити** (Вн, Вр, Гр, Дн, Др, Зл, Зн, Зр, КК, Км, Крч, Кс, Лс, МК, МО, Нг, Пл, ПХ, Рх, СУ, Цк) 'ледарювати'.

БОРМАН: **та'кий / тоўстий йак 'Борман** (Чр) 'дуже гладкий'.

БОРОДА: **ли'єзати і ли'єце і 'бороду** *див.* ЛИЦЕ.

БОРЩ: **на'сипати 'сол'і ў боршч** *див.* СІЛЬ.

БОЧКА: **та'рахкати йак пу'ста 'бочка** (Нг) 'голосно говорити'.

нагово'рити три 'бочки ари'ш'тан'т'іў (Кд) / ~ **с'ім 'бочок ари'ш'тан'т'іў** (Др) 'говорити дурниці'.

БОЧОК: **п'іти на бо'чок** (Злч, Кд) 'піти спати'.

БРАКУВАТИ: **йо'му чо'гос' бра'кує** (Пл); **бра'кує два до 'дес'іг' кому** (Ів) / ~ **с'ім до 'в'іс'ім** (Рх) 'дурний'.

БРАТИ: **не' бе'ре до 'себе'** (Крв) 'ні про що не турбуєся'.

БРЕХАТИ: **б'реше'** / **а за ним аш 'кури'ц'а** (Крв) 'дуже брехати'.

БРЕХНЯ: **п'іти йак бре'х'н'а по се'л'і** (См) 'швидко йти'.

пускати б'рехн'і *про кого* (Зл) 'неславити когось'.

БРИНЗА: **'бити б'ринз'у** (КК) 'лінуватися'.

БРИТВА: **по б'ритв'і** (Зл, Км, Мк); **ста'вати на б'ритву** (Крм) 'ризикувати'.

ходити по к'раю б'ритви *див.* КРАЙ.

БРОВА: **насо'лопи'ти б'рови** (КК) 'виявляти незадоволення'.

БРУД: обли^ввати б^рудом *кого* (Зр); з^м'ішати з б^рудом *кого* (См) 'неславити когось'.

БУБЕН: бо^йати^с'а йак зайец^бубна *див.* ЗАЄЦЬ.
на^цури^т'и^с'а йак б^убе^н (КК) 'напитися'.

БУБЛИК: заробити на д^урку в^ід б^убли^ка *див.* ДЮРКА.

БУВАЛИЧІ: бу^вати ^у бу^вали^чах (Вн, Злч, Км, Лс, Мк, МК, Пл, Рх, Шд) 'мати досвід'.

БУВАЛЬЩИНА: стр^р'іти^с'а з бу^вал^шчи^ною (КК) 'пригадати'.

БУГАЙ: г^рубий йак бу^гаї (СУ) 'дуже гладкий'.

БУЗИНА: плести н^н'іби бзи^ни об^іїсти^с'а (Пл) 'говорити дурниці'.

БУЗЬОК: при^н'іс^буз^ок (МК, Цк) / 'буз^к'а (Км) 'народитися'.

стойети йак б^уз^ок (Крм) 'непорушно стояти'.

г^рати б^уз^к'а (МК, Мк) 'прикидатися дурником'.

БУКВАР: почи^н'ати з букв^ар^а (Кт) 'почати вчитися'.

БУЛКА: йак б^улка ^у мас^л'і (Нг) 'добре почуватися, можливо жити'.

го^ворит^ус^о ра^уно шо б^улку на в^оду пус^каїе (Зн) 'услесливо говорити'.

БУЛЬКА: про^па^у йак б^ул^ка на во^д'і (Км) 'пропасти; піти і не повернутися'.

БУРДЮХ: на^дути^с'а йак бур^дух (Крч, Пл) 'виявляти невдоволення'.

БУРЯК: поче^рво^н'іти йак бур^рак (Км) / ~ бу^рак (Дн); че^рво^н'іти йак бур^рак (Зн) / ~ бу^рак (Вн, Гр, Зл, Зр, Мн, МО, Ор) / ~ бу^рак (Крв); че^рво^ний йак сто^ловий бу^рак (Крм) 'почервоніти від сорому'.

БУТИ: бути н^і ^у сих н^і ^у тих (Зр, Мк, МО, Нг, Пл) 'розгубитися'.

БУХАНЕЦЬ: з^і ^у би б^охане^ц' х^л'іба (Пл) 'дуже голодний'.

го^вр^батиї^тан^би нос^т б^охане^ц' х^л'іба (Крв) 'згорбитися від старості'.

БУЧА: здо^їмити б^учу (Мн) 'розкритися'.

ВАГА: наби^р'ати ва^гу (Зр, Ор) 'ставати гладшим'.

ВАЛЯНОК: дурний йак с^іб^ірскій в^ал^інок (Зр) 'дуже дурний'.

ВАНТУХ: х^од и^т йак ван^тух (Крв) 'бути товстим'.

ВАРГА: зако^пили^ти в^арги (Кс) / к^васи^ти ~ (Кс) / на^дути ~ (Пл, СУ, Цк) / ^лдути ~ (КК) / кри^вити ~ (Цк) 'виявляти невдоволення'.

зади^р'ати в^арги (Пл) 'чванитися'.

ВАРЕНИК: жи^ти йак ва^реник ^у мас^л'і (Зл); ку^пати^с' йак ва^реник ^у сме^т-тан^і (Кд) 'можливо жити'.

ВАРІЯТ: г^рати вар^ійата (См) / ~ вар^іета (МК) 'прикидатися дурником'.

ВАСИЛЬ: ва^сил^гикави^ї (КК) 'кулькати'.

ВЕРБА: об^іц^ати на ве^р'б^іі золо^т'і гру^ш'ки *кому* (Пл) 'не виконувати обіцянки'.

шу^к'ати на ве^р'б^іі гру^шок (Гр, КК) 'вередувати'.

по^казувати гру^ш'ки на в^ер^б'і *див.* ГРУШКА.

золо^т'і в^ерби рос^т'ут^т *за ким* (Зл, Схк) 'шкодити комусь'.

кру^гом золо^т'і в^ерби рос^т'ут^т (Км) 'осоромитись'.

ВЕРБЛЮД: гор^бата йак ве^р'б^л'уда (КК) 'бути горбатим'.

ВЕРТА: роспус^тити йази^ка йак ^вверту *див.* ЯЗИК.

ВИБРИКИ: ви^ки^дати ^ввibri^ки (Злч) ‘вередувати’.

ВИД: загу^бити з ^ввиду *кого, що* (Кд) ‘не бачити’.

ВИЛА: л^вісти на ^ввила (Схк) ‘ризикувати’.

^ввилами по во^ді пи^сати (Кс, Мк) ‘хитрувати’.

ВИНОСИТИ: хоч ви^но^си (Шд) ‘міцно спати’.

ВИТРИШКИ: витр^ішки з^іб^рати (Пл) ‘бути навроченим’.

ВИТРУСИТИСЯ: ^ввитруси^ти^с’а ^ддочиста (КК) ‘витратитися’.

ВИШЕНЬКИ: ^уви^ше^н’ки по^нести *кого* (Крм) ‘поховати’.

п^іти ^уви^ше^н’ки (Зр, Кд, Кт, Пл) / ~ п^ід ви^ше^н’ки (МК); ле^жати ^уви^ше^н’ках (Цк) ‘померти’.

ВИДРО: л^вати с^л’ози йак з ^від^ра *див.* СЛЬОЗА.

ВІК: ^ввигти з^в’іку (Мн); ска^пари^ти ^в’ік (Крв); ^в’ік зв’іку^вати (МК); до^жи^вати ^в’іка (Др) ‘постаріти’.

^укороти^ли ^в’іка (КК, МК) ‘померти насильною смертю’.

ВІЛ: ^упи^рати^с’а йак ^в’іл (Др, Кс) / ~ ро^гами (Злч) ‘відмовлятися *від чогось*’.

^уперти^й йак ^в’іл (Нг) ‘дуже впертий’.

на^робити^с’а йак ^в’іл (Івн) / на^робити^си ~ (Мн) ‘втомитися’.

ро^бити йак ^чорний ^в’іл 1) (Чр) ‘тяжко робити’; 2) (Кс, Нг, Рх, Схк)

‘мати досвід’.

во^ла б ж:ер (Крч) / ~ б зйі^у (КК, Пх) / ~ би з’і^у (Др, Мн) ‘дуже голодний’.

ВІН: ^у’него іно ди^ви^носто ^дев’іг’ (Цк) ‘дурний’.

ВІНОК: ^уйа^зати ^в’ін^ки з *ким* (Кд) ‘залицятися *до когось*’.

ВІРА: не^н’мати ^в’іри (Мк) ‘не вірити’.

не^н’б^рати на ^в’іру (КК) ‘сумніватися’.

не^н’ін’ати ^в’іри 1) (Гр, Кд, Км, Кс, Мн, МО) ‘не вірити’; 2) (Зр, Крч) ‘сумніватися’.

ВІСК: ^танути йак ^в’іск (Ів, Цк); пожо^ут’іти йак ^в’іск (СУ) ‘хворіти’.

ВІСЛЮК: ^уперти^й йак ^в’ісл’ук (Кт) ‘дуже впертий’.

ВІТЕР: ^в’іте^р ^у ки^шен’ах *у кого* 1) (Пл) ‘дуже бідний’; 2) ~ гу^л’айе (Кс) ‘витратитися’.

роз^в’ійа^у ^суму по ^в’ітру *див.* СУМА.

че^кати ^поки ^в’іте^р з ^Ф’ірмані^уки пове^р’не (Км) ‘виявляти бай-душість’.

^в’іте^р ^у голо^в’ві (Лс) / ~ голо^в’ві (Гр) ‘дурний’.

^в’іте^р ^у кар^ман’і заробити (Нг) ‘мало заробити’.

шу^кати ^в’ігра ^у ^пол’і (Шд); п^іти за ^в’ітром на ^ус’і ш^тири с^торони (Крч); пус^тити^с’а по ^в’ітру (Пл) ‘зрестися всього’.

пус^тити ^грош’і на ^в’іте^р *див.* ГРОШІ.

його с^лово йак ^в’іте^р ^у ^пол’і; кидати с^ло^ва на ^в’іте^р *див.* СЛОВО.

хо^че^н’а йак ^мертвому до ^в’ітру *див.* МЕРТВІЙ.

ле^т’іти за ^в’ітром (Ор); мо^у ^в’ітром з^дуло (См) ‘тікати’.

за ^в’ітром ^ходит (Лс) ‘голодувати’.

ВІШАТИ: а^ди за^в’іша^с’а (СУ) ‘учинити самогубство’.

ВКОПАНИЙ: стоїати йак укопаній 1) (Зл, Зр, Кд, Нг, Ор, Пл, Схк, Цк) ‘непорушно стояти’; 2) (Др, Крв, Крч, Кс, Пл, Шд) ‘відчувати страх’; 3) (СУ) ‘розгубитися’.

ВОБАРІНОК: заробити на д’урку в’ід вобар’інка *див.* ДЮРКА.

ВОВК: го’лодний йак воўк (Злч, Зн, Ів, Крв, Крм, Схк) / ~ шо воўк (Пл); ‘воўка би зійу (Кс, Нг) / ‘воўка би з’іу (Кт, Цк) / би ‘воўка з’іу (Пл) ‘дуже голодний’.

з’істи ‘воўка (Пл); ‘бачи’ти с’мале’ного ‘воўка (Км) ‘мати досвід’.

л’істи у ‘пашчу ‘воўка *див.* ПАЩА.

‘воўком зави’вати (Пл) ‘сумувати’.

‘зимно хоч ‘воўком виї (Пл) ‘мерзнути’.

ВОВНА: нагово’рити с’ім м’ішк’іу ‘воўни і ус’і не’ ‘поўн’і / нагово’рити с’ім м’ішк’іу гре’чанойі ‘воўни і ус’і не’ ‘поўн’і / нате’лєпати с’ім м’ішк’іу ‘воўни і ус’і не’ ‘поўн’і *див.* МІШОК.

ВОГОНЬ: аж во’гон’ у п’ятах (Крч) ‘тікати’.

п’ідли’вати ‘масла у во’гон’ *див.* МАСЛО.

проїти і во’гон’ і ‘воду (Вн, Зн, Зр, Крч, Мк, Мн, Пл) / ~ во’гон’ і ‘воду (Гр, СУ) / во’гон’ і ‘м’ід’н’і т’руби (Крм) ‘мати досвід’.

зго’р’іти бе’з во’гн’у (Лс, Пл) / пого’р’іти ~ (Гр, Крв, Рх, Цк) ‘зазнати поразки’.

с’тати во’гнем (ПХ); ‘сипати во’гнем (КК) ‘сердитися’.

г’рати’с’а з во’гнем (Зл, Злч, Зр, Мк, МО, СУ) / г’рати’с’і ~ (Злн) / г’райец’і ~ (Цк) / жарту’вати ~ (Крч) / ‘бави’ц’і ~ (Цк); во’гнем п’йати ли’зати (Крч) ‘ризикувати’.

ВОДОКАЧКА: ‘Ал’ік з водо’качки *див.* АЛІК.

ВОДА: їти йак во’да ж’іл’ізо ни’се (Злч) ‘знепритомніти під час похорону’.

з ‘н’ого йак з ‘гуски во’да *див.* ГУСКА.

йак во’ди у ‘писок наб’рати (Вр, Др, Зн, Крм, Крч, Лс, МО, Цк, Шд) / ‘н’іби ~ (Нг) / шо ~ (Пл); во’ди у рот наб’рати (Гр) / йак во’ди у рот наб’рати (Км, Кс, Пл, СУ) / ~ ‘рота наб’рати (Кд); наб’рати во’ди у ‘морду (Крв) / ~ у ‘писок (КК); ‘тан’би во’ди наб’рау (Крв) ‘мовчати’.

йак во’ди у рот наб’рау (Пл) ‘розгубитися’.

с’т’іл’ко ‘мати йак во’ди у ре’ше’т’і (Злч) ‘мало заробити’.

уто’пити у ‘лошц’і во’ди *кого див.* ЛОЖКА.

‘лошки во’ди у ‘хату не’ у’нести *див.* ЛОЖКА.

йак ‘риба бе’з во’ди *див.* РИБА.

‘сохнути ‘н’іби ‘рожа бе’з во’ди *див.* РОЖА.

‘ситом ‘воду но’сити *див.* СИТО.

тоўк’ти ‘воду у с’туп’і 1) (Др, Кт) ‘зволікати’; 2) (Кс) ‘виконувати марну роботу’.

кала’мути’ти ‘воду (См) / ‘мути’ти ~ (Крв) ‘обманювати’.

їти жи’дам ‘воду но’сити *див.* ЖИД.

проїти і во’гон’ і ‘воду / ~ во’гон’ і ‘воду *див.* ВОГОНЬ.

‘пити йак ко’рова ‘воду *див.* ЛОЖКА.

на’пити’с’а йак ко’рова во’ди / назо’лити’с’а ~ *див.* КОРОВА.

- не^а б^рати^с'а за ¹зимну ¹воду (Крв, Лс, Мк, Нг) / ~ хо¹лодну ¹воду (Пл) / за ¹зимну ¹воду не^а б^рати^с'і (Цк) 'ледарювати'.
- б^рати за ¹чисту ¹воду (Зл, Злн, Зн, Цк) 'вірити'.
- йак у ¹воду ¹канути (Вн, Кд, Нг, ПХ) / ~ ¹пасти (Зл); п^і'ти йак у ¹воду (МО) / п^і'ти йак у ¹воду ¹канути (Схк); йак ¹у ¹воду ¹канути (Км) 'пропасти'.
- си^д'іти йак у ¹воду опу^с'тити^с'а (Злч) 'сумувати'.
- пот'аг^нуло ¹у ¹воду (КК) 'померти насильною смертю'.
- в^і'дати ¹к[']ін[']ц[']і ¹у ¹воду / ~ г¹воду *див.* КІНЕЦЬ.
- та^лапати / йак ¹каме^н'ем ¹у ¹воду *див.* КАМІНЬ.
- ¹канути йак ¹кам[']ін['] ¹у ¹воду / п^і'ти ~; ¹пасти йак ¹кам[']ін['] у ¹воду / ~ ¹у ¹воду *див.* КАМІНЬ.
- го¹ворит ¹у^с'о ра¹у^но шо ¹булку на ¹воду пу^с'кайе *див.* БУЛКА.
- ви¹води^т'и на ¹чисту ¹воду *кого* (Вн, Др, Крв, Крм, Кс, Лс, МО, Нг, Пл, Рх, Схк) / ¹виви^с'сти ~ (Зр, КК, Км, МК, Цк) / ¹в[']іве^с'сти ~ (Мн); ¹ўми^с'вати ¹у ¹чис[']т[']її во^(у)д[']і *кого* (См) 'викривати *когось*'.
- йак з¹мило во¹дойу *кого* (Мк) 'втекти'.
- ¹п[']іти за ¹во^(у)д['] (Крв) 'учинити самогубство'.
- мо¹ўчати йак ¹риба ¹у ¹во^(у)д[']і *див.* РИБА.
- си^с'д[']іти на хл[']іб[']і та во^(у)д[']і *див.* ХЛІБ.
- ¹вилами по во^(у)д[']і пи^с'ати *див.* ВИЛА.
- про¹па¹у йак ¹бул[']ка на во¹д[']і *див.* БУЛЬКА.
- ВОДВУД:** ¹ходит['] йак ¹водвуд (Зн) 'виявляти незадоволення'.
- ВОЗДУХ:** ¹лигати ¹воздух (Цк) 'важко дихати'.
- ВОЛОС:** аж ¹волос ¹дибом ста¹у у *кого* (СУ); ¹волос п[']ішо¹у ¹ўгору (Цк) / ~ ¹дибом (Цк) 'злякатися'.
- ВОЛОССЯ:** во¹лос[']а ¹дипки с¹тало у *кого* (Гр) 'злякатися'.
- ВОЛЯ:** ¹дати но¹гам ¹вол[']у *див.* НОГА.
- не^а да¹вати ¹вол[']і (КК) 'робити покірним'.
- ВОРОНА:** кри^с'чати ¹н[']іби во¹рона на дошч (Злч) 'дуже кричати'.
- зага¹ўрони^с'а на во^(у)рони^с (Крв) 'впасти'.
- во¹ронам ¹дул[']і кру¹тити (МК) 'лінуватися'.
- ВОРОТА:** ди^с'вити^с'а / ¹в[']итр[']ішчи^с'а йак ба¹ран на но¹в[']і во¹рота *див.* БАРАН.
- ро¹з[']ави^с'ти ¹рота йак во¹рота *див.* РОТ.
- н[']і ¹у ¹тин н[']і ¹у ¹ворота *див.* ТИН.
- їти ¹поп[']ід чу[']ж[']і во¹рота (КК) 'бідувати'.
- ро¹ск[']рити сво¹їй во¹рота (Кт) 'розкритися'.
- ВОШ:** на¹ду¹си йак вош на мо¹роз[']і (Мн) / на¹ду¹с[']і~ (Цк) / скри^с'вити^с'і ~ (Цк) 'виявляти невдоволення'.
- ¹лази^с'ти йак вош по с¹рац[']і (Чр) 'тлумитися'.
- та¹ка пра¹ўда йак вош п[']чихайе *див.* ПРАВДА.
- ви^с'ламувати^с'а йак ¹воша на гре[']б[']ін[']ц[']і (Нг) 'чванитись'.
- ВРЕМ'Я:** ¹ўремйа т[']аг[']нути (КК) 'зволікати'.
- ВРОКИ:** уп[']іни^с'а ¹ўроки *кого* (Лс) 'бути навроченим'.

навести уроки на кого 1) (Кд) ‘налякати’; 2) (Вн, Дн, Др, Зл, Мк, Пл, См) ‘наврочити’.

уроки направи́ти кому (Рх); уро́че навести́ кому (Крм) ‘наврочити’.

ВСЕВИШНІЙ: у́кло'н'ати'с'а ўсе"вишн'ому (КК) ‘бити поклони’.

ВУДКА: з'мотувати 'вутки (См) 1) ‘тікати’; 2) ‘піти’.

ВУЗЛИК: заўйа'зати 'вузли'ка (Кс) / ~ 'вузли'к (Км, Кс) ‘запам’ятати’.

ВУЛИК: сло'ва з йа'зика йак б'жоли з 'вули'ка *див.* СЛОВО.

ВУЛИЦЯ: 'хоче'ц'я йак 'голо'му на 'ули'ц'у *див.* ГОЛИЙ.

ВУСА: намо'гати на 'вуси (Мн) / ~ вус (Крв) / ~ 'вуса (Км) ‘запам’ятати’.

ўма'чати 'вуса ў моло'ко (Км) ‘постаріти’.

ВУСТА: н'і 'пари з вуст *див.* ПАРА.

ВУХНАЛЬ: вух'нал'і ку'вати зу'бами (См) ‘дуже змерзнути’.

ВУХО: за 'вухом не" све"р'бит' кому (Злч, Км) / і ў 'вус'і не" све"р'бит' (Км) ‘не турбуватись’.

'т'іл'ки 'вуха нат'аг'нулис' (Ор) ‘схуднути, стати дуже худим’.

голо'ва і два 'вуха *див.* ГОЛОВА.

'вуха розв'ішати (Вн, Дн, Крв, Крч, Кс, Лс, МО, Пл, ПХ, Шд) / ~ роз-'в'іси'ти (Кс, Мн) / ~ роспус'тити (Зр, Кд, Крв, Нг) / ~ на'ста'вити (Мк) / ~ наш'чури'ти (Гр, Др, Кт) / ~ нат'аг'ати (КК) / 'вухами х'лопати (Крв) ‘слухати’.

опус'тити 'вуха (МК) ‘скоритися’.

ўт'р'іскати'с' по 'сам'і 'вуха (Нг) ‘закохатися’.

б'і'дити по 'сам'і 'вуха (Цк) ‘бідувати’.

роз:'ави'ти'с' по 'сам'і 'вуха (КК) ‘розкритися’.

наб'рати'с'а по 'вуха (Кс) ‘напитися’.

че"рво'н'іти по 'вуха (См, Шд) / ~ по са'м'і 'вуха (Км, Нг); поче"рво'н'іти по 'вуха (Др) / ~ по са'м'і 'вуха (Ів, МО, Цк); заче"рво'н'іти'с'а до вух (Пл) / ~ по са'м'іс'ін'к'і 'вуха (Кд); че"рво'н'іти до вух (МК) ‘почервоніти від сорому’.

'в'ішати лап'шу на 'вуха / на'в'ішати лап'ш'і *див.* ЛАПША.

х'лопати 'вухами (Пл) ‘зазнати поразки’.

аж на у'хах сто'йати (СУ); на ву'хах хо'дити (Крч) ‘бешкетувати’.

В'ЯЗИ: 'мати ма'к'ігру на ўй'азах *див.* МАКІТРА.

'мати 'голову на ўй'азах *див.* ГОЛОВА.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Внк — смт. Вільківці Вільковецького р-ну Хмельницької обл.

Вр — с. Врублівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Дрв — с. Дерев'яни Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Зл — с. Зелене Волочиського р-ну Хмельницької обл.

Злн — с. Зелена Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.

Злч — с. Зеленче Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.

Зрн — с. Зарічанка Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.

Івн — с. Іванківці Городоцького р-ну Хмельницької обл.

Кд — с. Кадіївці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Кмр — с. Комунар Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

- Крв — с. Курівка Городоцького р-ну Хмельницької обл.
 Крм — с. Кормильче Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.
 Крч — с. Карачієвці Віньковецького р-ну Хмельницької обл.
 Кск — с. Косичівці Новоушицького р-ну Хмельницької обл.
 Лсв — с. Лісоводи Городоцького р-ну Хмельницької обл.
 МК — с. Мала Кужелівка Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.
 Мк — с. Маків Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.
 МО — с. Майдан-Олександрівський Віньковецького р-ну Хмельницької обл.
 Нгн — с. Нігин Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.
 Орд — с. Оринин Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.
 Пл — с. Пилипківці Новоушицького р-ну Хмельницької обл.
 ПХ — с. Пилипи-Хребтіївські Новоушицького р-ну Хмельницької обл.
 Рхн — с. Рахнівка Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.
 См — смт Смотрич Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.
 СУ — смт. Стара-Ушиця Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.
 Схк — с. Сахкамін Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.
 Цкв — с. Цикова Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.
 Чр — с. Черче Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.
 Шдл — с. Шидлівці Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.
 Грш — с. Горошова Борщівського р-ну Тернопільської обл.
 Ів — с. Іванків Борщівського р-ну Тернопільської обл.
 Мнс — с. Монастирок Борщівського р-ну Тернопільської обл.

ЛІТЕРАТУРА

- Аркушин 2003 — Аркушин Г. Сказав як два звязав: Народні вислови та загадки із західного Полісся і західної частини Волині. — Люблін – Луцьк, 2003.
- Бабич 1975 — Бабич Н.Д. О фразеологическом словаре буковинских говоров // Вопросы фразеологии: Труды Самаркандского государственного университета. — Самарканд, 1975. — Вып. 272. — № 8. — С. 5–13.
- Вархол, Івченко 1990 — Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. — Братіслава, 1990.
- Грищенко 1975 — Грищенко П.П. Матеріали для діалектного фразеологического словаря украинского Полесья (село Лучанки Овручского района Житомирской области) // Вопросы фразеологии: Труды Самаркандского государственного университета. — Самарканд, 1975. — Вып. 272. — № 8. — С. 162–177.
- Доленко 1975 — Доленко М.Т. Матеріали для словаря диалектных фразеологизмов Подолья // Вопросы фразеологии: Труды Самаркандского государственного университета. — Самарканд, 1975. — Вып. 272. — № 8. — С. 131–161.
- Івченко 1993 — Івченко А.О. Матеріали до фразеологічного словника Харківщини // Збірник Харківського історико-географічного товариства: Нова серія. — Т. 1. — Харків, 1993. — С. 153–162.
- Ужченко 1993 — Ужченко В.Д. Матеріали до фразеологічного словника східно-слобожанських і степових говірок Донбасу. — Луганськ, 1993.
- Чабаненко 2001 — Чабаненко В.А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. — Запоріжжя, 2001.
- Юрченко 1975 — Юрченко А.С., Ройзензон Л.И., Ройзензон С.И. Украинский диалектный словарь Харьковской области (фрагменты словаря) // Вопросы

фразеології: Труды Самаркандского государственного университета. – Самарканд, 1975. – Вып. 272. – № 8. – С. 192–207.

Юрченко, Івченко 1993 — Юрченко О., Івченко А. Словник стійких народних порівнянь. – Харків, 1993.

SUMMARY

The article presents a fragment of a dictionary of phrasemes of Western Podillia dialects (examples A, B, C) which mark phenomena, characteristics and processes connected with a person's life and activities. The main principles of compiling the dictionary are based on the experience of Ukrainian lexicographers. Phrasemes are presented in the phonetic transcription with all, phonetic, morphological and lexical variants, providing information with respect to their functional peculiarities and their areal distribution. In the future, this study will allow for further comparative and typological analyses.